

TOPLUMSAL İÇERİĞİ OLAN SANAT'I SOSYOLOJİK AÇIDAN İRDELEME

İbrahim DİNÇELİ*

Özet

Bütün sosyal kurumlar gibi sanat da kaynağını toplum yaşamından almaktadır. Sanatçılar toplumun yaşam tarzını inceleyerek onların geleceklerine yön vermeye çalışan kişilerdir.

Her toplumun kendine göre farklı sanat anlayışı vardır, oluşmuştur. Bu farklılıklar eğitim sisteminden, dini inançlardan, gelenek ve göreneklerden kaynaklanan farklılıklardır. İçinde bulunduğumuz tarih kesisine kadar olan sanatın evrimine baktığımızda bu değişim çok açık bir şekilde görülür. Oysa ki içinde bulunduğumuz dönemin sanatı olan çağdaş sanat anlayışında Evrensellik kavramı söz konusudur. Evrensellik deyince bütün toplumların sanat dilinin tek bir dil olarak algılanmaya çalışılması gelir. Farklı kültürlerle sahip olan insanlar aralarında dil problemi olmasına rağmen bir sanat eserinin karşısında bu problemi yaşamamaktadırlar. Çağdaş sanat bu ortak konuşma dilini sanatçı ve toplumları birbirlerine yakınlaştırarak sağlamaya çalışır. Bunun adı aynı zamanda kültürel sanat alış veriştir.

Anahtar Kelime: Toplumun sanata yaklaşımı.

Abstract

A Sociological Analysis of Social Art

Like all the social institutions, art also has its roots in social life. Artists are the ones who strive to guide society through the future by examining the life style of society. Every society has its own interpretation of art. The differentiation results from education system, religious beliefs, traditions and customs. If we take a look at the evolution in art up to now, the change seems to be obvious.

On the other hand, within the understanding of today's Modern Art, universality is the most striking one. Universality places emphasis on a common perception of language of art which is shared by societies from different cultures. Despite their language barrier, people belonging to different cultures aren't likely to experience this in front of a masterpiece. Modern Art provides the artist and the individual with monolingualism. This is also called "Culturel Art Interaction"

Key Word: Society's Approach to Art.

* Yrd.Doç.Dr.: Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü.

TOPLUMSAL YAPININ SANAT ESERİ ÜZERİNDEKİ ÖNEMİ

Sanat anlayışı, zamandan zamana ve toplumdaki topluma değişiklikler göstermiştir. Üstelik aynı toplumda bir zamanlar değer verilen yapıtlar, giderek önemlerini büyük ölçüde yitirmişlerdir. Ancak gerçek sanat yapıtları için aynı yargıyı aynı kolaylıkla veremeyiz. Bu tür yapıtlar değerlerini kuşaklar boyu korurlar ve onları seyredenlere ya da dinleyenlere zevk ve coşku verirler. Acaba bir sanat, yapının gerçekten "sanat yapıtı" olmasında rol oynayan etken nedir? Sanatçı ortaya çıkaracağı yapıtında, yaşadığı heyecanını, coşkusunu ifade edip anlatabiliyorsa başarılı olmuş sayılır. Demek ki, sanatçının yapıtını yaratırken duyduğu ya da duyurmak istediği tüm duygularını biz yapıtı alımlarken duyabiliyorsak ya da sanatçı ile konu arasındaki ilişki, yapıtı seyreden ya da dinleyen arasında da sürüyorsa o yapıt bir sanat yapıtıdır, diyebiliriz.

Auguste Comte (1798-1857) tarafından kurulan sosyoloji, toplumların işleyişlerini, değişişini inceler ve bu değişişin yasalarını bulmaya çalışır. Sosyoloji için sanatta toplumun sanat gereksinimlerini karşılayıp cevap vermek önemli olur. Gerçekten de sanatla ilgili birçok olgunun toplumsal olduğu açıktır. Büyük sanatsal yeniliklerin ortaya çıkışı kolektif bir olaydır. Bir toplumun sanat yapıtlarını, toplumsal koşullarının bütününden ayıramayız. Örnekle, romantizmi, XIX. yy. burjuva toplumu koşullarını dikkate almadan açıklayamayız. Hatta belli sanat akımlarının, sanat türlerinin ortaya çıkışı da toplumdaki temel yapısal değişikliklere bağlanabilir. Sanatçının çalışma koşulları, yapıtlarının az ya da çok başarıya ulaşması ya da başarısızlığını bile sosyolojik yöntemle açıklayabiliriz. Bu bakımdan genel olarak sanat olgusunun, sanat sosyolojisinden öğreneceği çok şey vardır; ama bu yeterli değildir.

Sanat olgusunu bize bütünüyle tanıtabilecek başka disiplinler de gereklidir.

SOSYOLOJİ KAVRAMLARININ SANAT ESERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Sanat psikolojisi, karşılaştırmalı sanat, kültür sosyolojisi ve antropolojisi, matematik ve benzeri bilimler, bunlar arasında sayılabilir.

Günümüzde sanat sosyolojisi'nin henüz çok yeni olduğunu söyleyebiliriz. Sanat sosyolojisi alanında yapılan çalışma ve incelemeler, sanat olaylarının yasalarını bulacak

ve nedenlerini sergileyecek bir boyuta henüz ulaşamamıştır. Bunun için genellikle monografik nitelikte çok sayıda incelemenin yapılmış olması gerekir.

Resim sanatı için de bu incelemelerin yapılmadığını düşünmekteyim. Mesela, belli bir dönemdeki tablo satış istatistikleri çıkarılsa müzeleri ve resim sergilerini gezen insan sayıları belirlenebilse, toplumun sosyo kültürel yapısı üzerinde önemli bilgilere sahip olunabilir. Fakat bu araştırmaların emek harcamadan yapılmasını düşünmek imkansızdır. Sanırım ki bu incelemelerin yapılmamış olması da bu emeğin harcanmak istemeyişindendir.

Durkheim'in etkisindeki sosyologların, sanatı bu tür bir emeğe değer görmemeleri de eklenebilir bu nedene. Birçok sosyolog ilkel toplumların tanınabilmesi için sanatçıların bilimsel gereğine bilinçli ya da bilinçsizce inanır da, aynı şeyin gelişmiş, sanayileşmiş toplumlar için de gerekli olduğuna inanmaz. Sanat sosyolojisinin yöntemine en yakın çalışan, konuları ona en yakın olan alan marksçı estetiklerdir. Marksçı estetik, bütün bu çalışmaların ve ayrıntılı incelemelerin sanat olgusunun bir yanını aydınlatacağına, kuramsal önerilere ışık tutacağına inanır. Ancak bir sanat olayının yalnızca istatistiklerle, kamu soruşturmalarıyla açıklanamadığını, ideolojik verilerin de büyük bir oranda göz önüne alınması gerektiğini bilir.

Sanatlarda romantizm, gerçekçilik, simgecilik gibi akımların ortaya çıkışındaki ideolojik, politik, toplumsal nedenlerin varlığı çok önemlidir. İdeolojik açıklamalara fazla ağırlık veren Marksçı estetiğe karşılık pozitif sanat sosyolojisi'nin öncelik verdiği şey, araştırmalarla ortaya çıkan sonuçların yine pozitif bilimsel doğrulamalarla test edilmesinin gerektiğidir. Örneğin, toplum yapısının sanat eseri üzerindeki etkisinin önemi, daha çok ideolojik nedenlerden kaynaklanmaktadır. Bilimsel verilerin ve araştırmaların doğruyu bulmada önemli olacağı düşünülmelidir. Sanat olgusunun, bütün olarak ya da kısmen toplumsal bir olgu olduğu kabul edilince, bu olguyu sosyolojinin kendi yöntemleriyle incelemesi gerektiği görülür.

Ancak bu incelemeyi yapacak sosyoloğun bütün sanat dallarıyla ilgili, ayrıca estetikte yeterince bilgi birikimine sahip olması gerekir. Sanat konusunda egemen olan önyargılardan da uzak kalması gerekir.

Sanatın yöntemsel çözümlemesinde sözü edilmesi gereken bir başka yol da karşılaştırmalı sanattır. Sanat alanını tümüyle kapsamasa bile

çeşitli bulgularıyla sanatçı yaratış olgusunun açıklanmasına katkısı olan bir yöntem olarak değerlendirilmelidir. Karşılaştırmalı estetik ya da sanat, örnekle, bir mimari yapıtla, bir şiir ya da bir müzik yapıtı arasında, özellikle yapısal yönden, ne gibi benzerliklerin olduğunu meydana çıkarmaya çalışan bir incelemeyi öngörür.

Karşılaştırmalı sanat alanında önemli olgularından biri de uyarlamadır. Sanata oluşturduğu kompozisyonu farklı malzeme yapısına taşıyacağı zaman o malzemenin yapısına uygun gerektiğinde kompozisyonunda veya tekniğinde değişim gerçekleştirebilmelidir. Bir kumaş üzerindeki bir motifi alıp bir vazo süslemesinde kullanmak isteyen bir seramikçi için, ya da daha önce mermerden yapılmış bir heykeli bu kez bronzdan yapmak isteyen heykeltıraş için de aynı sorunlar ortaya çıkacaktır. Hiçbir şey, bir sanat biçimine uygun düşen yaratıcı düşünce tarzını, bu, bir sanat yapıtını yeni bir gerçekleştirme tarzına göre yeniden düşünme kadar açıkça ortaya koyamaz. Söz konusu olan şey de, her biri, sanata özgü olan iki ayrı dilden alınarak farklı araçlar kullanıp estetik ereklerle, karşılaştırılarak sonuçlara etkileriyle varılmıştır. Fakat betimlenen konunun ayrılığı ya da uyarlama olayı özel durumlar olarak görülmelidir. Karşılaştırmalı sanat ya da estetik ise, bundan da öte, bütün olası uygunlukların neler olduğunu, çeşitli sanatsal diller arasındaki bu uygunlukların sınırlarının neler olduğunu bulmaya çalışır.

TOPLUMSAL YAPI DEĞİŞİKLİĞİNE SEBEP OLAN ETMENLER

Bütün sosyal kurumlar gibi sanatın kaynağı da yine toplumun kendisi olmuştur. Nerede bir toplum varsa, orada bir sanat ortaya çıkmıştır. IV. zamanda Yontma Taş döneminde tarih öncesi kültürlerin en eskisine rastlıyoruz. Ateş yakma, taştan aletler ve silahlar yapma, mağaralarda ısınma bu dönemde olmuştur. Lascaux mağarasında hayvan ve insan resimlerine yine bu dönemde rastlanmıştır. Bu evrede mitos ve din egemendir. İ.Ö. 2000-3000 yıllarında Mısır, Mezopotamya-Anadolu'da pişmiş çanak çömlekler üzerine resimler yapılmıştır. Piramitler ve tapınaklar dinsel inançları anlatan sanat yapıtlarıdır. Ortaçağ sanatı da dinsel özelliğini korumuştur. Ortaçağ Batı sanatı Hristiyanlıktan çok etkilenmiştir. Kiliseler, azizler İsa-Meryem figürleri, (İkonlar), Kilise müziği ve dinsel şarkılar, klasik soyut müziğin ve operanın kaynağını oluştururlar.

Toplumlar değiştikçe, sanatın dinsel özelliği de giderek azalmıştır. Sanat, konusunu yalnız dinden değil, doğa ve yaşamdan alarak

insanın toplum içindeki yaşam tarzından etkilenmiştir. Dinsel olaylar estetik bakımdan ele alınmaya başlamış, böylece de sanat yapıtları dinsel inanışları güçlendirmek amacı yerine, sanatçının duygularını ve heyecanlarını anlatmaya başlamıştır. İlkelerde müzik, şiir, tiyatro, resim, heykel birbirine karışmış durumdayken Yunanda bunlar arasında ilk ayrılmalar görülmektedir.

Çağımızda ise konu, teknik ve ifade bakımından oluşan bu ayrılmalar tam biçimi bulmuş olup, başka dallara da ayrılmıştır (design, grafik, endüstri estetiği gibi). Bunlar da kendi aralarında biçim ve akım bakımından ayrılarak günümüzde sanat dalları arasında bir entegrasyon oluşturmuşlardır.

Sanat kolektif biçimden, bireysel ve kişisel biçime doğru gidiş gösterir. Eskiden sanat, geleneklerin belirli biçim ve yöntemlerin etkisi altında iken, günümüzde sanat bütün gelenekleri yıkmış, sınırsız bir serbestlik kazanmıştır. Bir yandan topluma bağlanan, öte yandan da bireysel özgürlüğünü en son sınırına vardırarak sanatçı, bireysel, özgür ve özgün olabildiği oranda toplumun yaşamını ve değerlerini yapıtında yansıtır. (Asher, 1980: 44-45) Yaşama koşullarının gelişmesi, sanatçının hayal dünyasını, yaratma gücünü de genişletmiştir. Sanat da arz ve talebe bağlı olarak incelenmiş, çeşitlenmiş ve yükselmiştir.

Ekonomi, hukuk, siyaset gibi sosyal kurumların her birinin kendine göre işlevleri vardır. Bunlar arasında sanatın rolü nedir?

I. Sanat, yaratıcılık ve özgünlük açısından bireysel olmakla birlikte, toplumda önemli bir yere sahiptir. Her sanat yapıtı, kitlelere hitap eder. Sanat ürünü toplumca ve bir arada alınılan bir üründür. Tiyatro, oynanmak ve seyredilmek için, yazınsal yapıtlar ve şiir okunmak için, müzik dinlenmek için yazılır. Bütün bu sanat dallarına ilişkin olan yapıtlar topluca bireyler tarafından alınılanırlar. Sanat yapıtları, toplumun bireylerini bir araya getirmeyi, onlar arasında tinsel bir katılımı, bütünleşmeyi sağlamayı, ortak heyecanlar ve kolektif tasarımlar yaratmayı amaçlar. Sanat, modern toplumdaki yalnızlaşan, bölünüp ayrılan, parçalan ve bencilleşen insanları ortak duygu ve düşünceler çerçevesinde toplar; onları birleştirir, bir bütünün üyeleri haline getirir. Sanat toplumsal ruhu canlandırır ve insanları sosyal yaşamın asıl kaynağına götürür.

II. Sanat, toplum bireylerinde yaşayan tutkuları, özelemleri, beğeni ve duyguları dile getirirken, herkese selenmiş olur. İnsanların hepsinin duyduğu, fakat ifade edemediği, dış vuramadığı için de sıkıntı çektiği duygu ve düşünceler, sanat aracılığıyla en iyi bir biçimde

dile getirilerek, onlardaki bu heyecanlar yeniden canlandırılır, coşturulur. (Proudhon, 1975: 19) Sanat yapıtında herkesi çeken bir cazibe, bir tılsım vardır. Bu çekim gücü öylesine etkilidir ki sonunda insanlar sanat yapıtının çevresinde toplanır, pay almaya çalışırlar. Modern toplumda herkesin beğendiği bir sanatçının ve sanat türünün bulunması işte bu nedenlerdendir.

III. Sanatın idealleştirme özelliği, toplumdaki değerleri üstün değerler olarak kişilere kazandırması oldukça önemlidir. İnsanların tutkularını, yaşam süreçlerinden örnek alarak canlı bir dile getirir. Toplumun özlemleri, beklentileri ve idealleri de en iyi sanat yapıtlarında bu şekilde ifade bulurlar.

IV. Sanat, kişinin estetik bir beğeni kazanmasına, tinsel bakımdan yükselmesine ve evrenin genel düzenini öğrenmesine yardımcı olur. Sanat, ahlak dersleri vermez; ama kişide uyandırdığı estetik heyecanlarla insan ruhunu temizler ve yüceltir (Aristoteles, Katharsis). Sanat, küçük duygular yerine, yüce ve güzel duygular koyar. Sanat yapıtı karşısında, günlük sıkıntı ve isteklerin dışına çıkılır; başka deyişle, gerçekliğin üstüne çıkılarak uyumlu ve düzenli bir sefere gidilir. Böylece de en yüksek değerlerle birleşmeye, bütünleşmeye hazır hale gelinmiş olunur (Philosophie de l'art, 1975: 1, 13-15).

Sanat yapıtı topluma ne ölçüde indirgenebilir? Toplamlar her evrede ve her boyutta nasıl yaratıcı olabilirler, yenilikçi bireyleri ne ölçüde yetiştirebilirler ve yeni formlar oluşturabilirler? İmgesel deneyim, ortak bir deneyimden çıkar ve ortak deneyimin görünüş kazanmasıdır. Ortak deneyim ve yaşantıların ifade aracı olan ayrı sanat dalları, farklı sanat disiplinleri birbirinden göreceli olarak farklılıklar gösterirler ve farklı alanların tür ve sanatlarını oluştururlar. Yaratma etkinliği ise, tek tek sanatların hepsinden çok daha geniştir.

Sanatın yaşam alanı olan, sosyal yaşam statik değil, dinamikdir. Bu yüzden de "çevre", "kurum", "altyapı" gibi sosyal yapıları dinamik bir anlayışla betimlenmelidir. Sanat yapıtının varoluş gerçekliğini toplum yaşamında aramak gerekir. (Thron, 1973: 14) Sanatsal ifade gücü yalnızca bir uzmanın etkinliğine bağlanamaz; o, yani sanatçı, yaşanan problemlerin gerçekliğine değinir. İnsan saklı tuttuğunun, sahip olduğunun üzerine yeni araştırmalar yaparak, öğrenmek ve bilmek isteyen bir varlıktır. Bu durumu ile o biyolojik bir varlık olmaktan özgür bir varlık olmaya yönelir. Ancak özgür bir varlık imgelemede bulunabilir; çünkü imgeleme uyanıkken, bilinçli olarak görülen bir rüyadır, bir hayal kurmadır. İmgelemsel yaratma, gerçek varlığın üstüne bir yığılmadır, onun üstünde

yükselir. Olasının üzerine bir varsayım kurar ve bunu bireylerin ve kolektivitelerin deneyimi ile yaşamda olabilecekleri üstüne formüle eder.

Bireyi içinde bulunduğu grup ya da gruplar açısından ele alan Sosyal Psikoloji'nin, sanatçı, sanat yapıtı ve alımlayıcı açısından büyük bir önemi vardır. Sanat Sosyolojisi'nin Psikoloji biliminden öğreneceği çok şey vardır. Bilindiği gibi psikoloji, bireyi tekil olarak ele alır ve inceler. Sosyoloji ise bireyi toplum içinde ele alan ve birey ile toplum ilişkilerini inceleyen bir bilim dalıdır. (Guyau, 1975: 9-13, 56-57, 75-76) Oysa birey, toplum içinde belli gruplar halinde yaşamaya çalışır. Bireyin "toplum içindeki durumu" aslında bu "grup halindeki durumu" ile belirlenir. Bireyi, grup içinde ele alan sosyal psikoloji bu bakımdan Sanat Sosyolojisi için önemli veriler içerir.

Sonuç

Sanat hiç kısıtlamaya bağlı kalmadan, imgelerden oluşturulan bir oyundur. Bu oyun içinde güzelliği, estetik duyguyu anlatmaya çalışır. Estetik duygu ise güzeli yaratmak ve anlatmak için araştırılan bilgileri ve kurumları özünde bulundurur. Bu düşünce doğrultusunda bir tanım yapmaya çalışırsak, sanat, güzelliğin karşısında duyulan duygu ve düşünceleri dile getirmeye çalışan, araştıran bir bilim dalıdır diyebiliriz.

Bu çalışma içinde toplum yapısının sanat eseri üzerindeki etkisine değindim. Bir kültür alt yapısı ve bir sermaye sorununa dayanan sanatın, sanatsal tüketimi ve beğeniyi toplumsal alt yapılar belirlemektedir. Sanatı hiç bir olay ortadan kaldırtamaz, ancak onun yönünü değiştirebilir ya da onun hızını kesebilir. Sanatın gelişmesiyle toplumun gelişmesi eşzaman içinde gerçekleşir. Sosyoloji, bireyin toplum içinde ele alan, birey ile toplum ilişkilerini inceleyen, bir bilim dalıdır. Bu çalışmada dikkat edersek sanatçıyı daha çok, toplum değerleri içinde ele alıp göstermeye çalıştım.

KAYNAKÇA

- Adorno, M. (1973). *Art, ideology et théorie de l'art*, Paris.
- Aslier, Mustafa. (1980). *Varolmayana Biçim Vermek*, Tatbiki Sanatlar Yüksekokulu Yay.4.
- Çalışlar, Aziz. (1983). *Ansiklopedik Kültür Sözlüğü*, (Çev. Ve Düz.), Altın Kitaplar.
- Doğan, Mehmet H. (1975). *Estetik, Gerçek Yay.*
- Escarpit, La sociologie de la littérature, Encyclopédie Française, XVII. C., (1963).
- Fréville, J. (1978). *Sanat ve Toplum*, May Yay.

- Guyau, J.M. (1975). *L'art au Point de Vue Sociologique*.
- Herbert Read, *Art and Society, The Art and Man*, Paris, Unesco (*Sanat ve Toplum*).
- İpşirpoğlu, Nazan/Mazher. (1978). *Sanatta Devrim*. Ada Yay.
- Kofler, L. (1970). *Abstrakte Kunst un absurde Literature*.
- Kuhn, T.S. (1969). *Comment on the Relations of Science and Art, in Comparative studies in Philosophy and History*. 11, s:403-412.
- Lukacs, George; K. Marx. (1954). un Fr. Th. Vischert, in: *Beitr. Zur Geschichte der Aestetik*, (217-285).
- (1961). *Literatur-Soziologie*.
- (1981). *Estetik II*, (Çev. ve Düz.) Cemal Ahmet, Payel Yayınları.
- (1948). *La théorie du roman*, Vrin.
- Nicos, Hadjinicolaou. (1987). *Sanat Tarihi ve Sınıf Mücadelesi*. Kaynak Yay.
- Proudhon, P.J., (1975). *Philosophie de l'art*.
- Thrun, H.P. (1921). *Soziologie der Kunts L'Art et la vie Sociale*.